

11/9 – Ένα κενό στην καρδιά μας

(ομιλία στη Συνδιάσκεψη για το Θέατρο στην Εκπαίδευση, Αθήνα 2001*)

JONOTHAN NEELANDS

Πανεπιστήμιο Warwick, Αγγλία

Μια νέα εποχή;

Μέχρι πρόσφατα ήταν δύσκολο να προσπαθήσει κανείς να συζητήσει σοβαρά με αυτούς που παίρνουν τις αποφάσεις για τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα εννοιών όπως η φαντασία, η δημιουργικότητα και η αναγκαιότητα της τέχνης. Στα χρόνια που ακολούθησαν τη βιομηχανική επανάσταση, αυτοί οι νομοθέτες έστρεψαν την προσοχή μας στην ιδέα ενός μονολιθικού συστήματος, σύμφωνα με το οποίο «η εξάσκηση των βασικών γνώσεων» αρκεί για μια ολοκληρωμένη εκπαίδευση και προετοιμασία των μαθητών μας.



Οι κρατούντες προσπαθούν να πείσουν τους γονείς, τον εμπορικό κόσμο και άλλους ισχυρούς φορείς ότι η μεγαλύτερη πρόκληση που ανοίγεται μπροστά μας δεν είναι η ανάγκη να επιδιώξουμε νέες πολιτισμικές, εργασιακές και επαγγελματικές ταυτότητες, νέου τύπου οικονομίες, που θα στηρίζονται περισσότερο στην επικοινωνία παρά στην κατασκευαστική ικανότητα, την ενδημική φτώχεια και τη δημιουργία δυσανασχετούμενων, υποβαθμισμένων κοινωνικών τάξεων. Γι' αυτούς το πραγματικό πρόβλημα είναι οι χαμηλοί βαθμοί των μαθητών στις εξετάσεις στοιχειωδών γνώσεων.

Στην ανάλυσή του με θέμα το εκπαιδευτικό σύστημα και την εκπαιδευτική πολιτιστική πολιτική στο Κούνιςλαντ, ο Άλαν Λιουκ παρουσιάζει την κατάσταση που επικρατεί στην εκπαίδευση στην Αγγλία.

Βρισκόμαστε σε μια περίοδο αναταραχής όσον αφορά τη δημόσια παιδεία, η οποία έχει να αντιμετωπίσει τους ισχυρισμούς αρκετών ιθυνόντων ότι δεν ανταποκρίνεται στις εκτεταμένες και αντικρουόμενες προσδοκίες τους. Κάποιοι μαθητές, κυρίως του Γυμνασίου, εμφανίζονται δυσαρτημένοι με τη ρουτίνα του σχολείου, αποκομμένοι από τη μάθηση και δε βρίσκουν κανένα ενδιαφέρον στη δουλειά που τους δίνεται μέσα στην τάξη, την οποία χαρακτηρίζουν άσχετη. Ο έλεγχος της συμπεριφοράς των μαθητών είναι μεγάλο πρόβλημα. Οι συνεχείς μεταρρυθμίσεις φαίνεται πως έχουν κουράσει πολλούς καθηγητές, οι οποίοι εκτιμούν πως δεν είναι ικανές να λύσουν το πρόβλημα που υπάρχει στα σχολεία – δηλαδή την ελλιπή υποστήριξη της διδασκαλίας και της μάθησης μέσα στην αίθουσα. Τα νέα αναλυτικά προγράμματα περιλαμβάνουν τόσο πολλή υποχρεωτική ύλη, που πολλοί από τους δασκάλους καταβάλλονται από το φόρτο των απαιτήσεων.

Η κριτική που ασκείται από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης είναι ότι τα σχολεία και οι δάσκαλοι δεν παρέχουν την προσδοκώμενη από τους γονείς, τους εργοδότες και το ευρύτερο κοινωνικό σύνολο ποιότητα εκπαίδευσης. Η λύση που συνήθως προτείνουν είναι να αυξηθούν οι εξωτερικές (εκτός σχολείου) εξετάσεις, που θα μετρούν το επίπεδο βασικών γνώσεων των μαθητών. Τα ζητήματα αυτά συνολικά αποτελούν σύνθετα προβλήματα για ένα εθνικό σύστημα παιδείας – ένα εθνικό σύστημα το οποίο ήδη από τα μέσα της δεκαετίας του '70 άρχισε να λειτουργεί ως μέσο

* Μετάφραση από τα αγγλικά Σταυρούλα Τζανετοπούλου.

απορρόφησης των κοινωνικών κραδασμών που θα μπορούσαν να επιφέρουν σημαντικές κοινωνικές, οικονομικές και πολιτιστικές αλλαγές και συγκρούσεις¹.

Από τις 11/9 όλοι λένε πως έχουμε μπει σε μια καινούργια εποχή, πως ο κόσμος έχει αλλάξει. Μοιάζει σαν να μην ήμασταν προετοιμασμένοι για τα γεγονότα της ημέρας εκείνης – σαν να ήταν για όλους μας μια έκπληξη που μας συγκλόνησε. Αυτό με αναγκάζει να ρωτήσω για τι άλλο σε αυτή τη νέα εποχή είμαστε ενδεχομένως στον ίδιο βαθμό απροετοίμαστοι.

Όλα αυτά μου γεννούν ερωτήματα για την εκπαίδευση και για το κατά πόσο προετοιμάζουμε τους μαθητές μας για έναν κόσμο τον οποίο στην ουσία θα βρεθούν απροετοίμαστοι. Και φυσικά η αίσθηση αυτή, ότι δηλαδή η εκπαίδευση αφορά την προετοιμασία των μαθητών για να ζήσουν σε έναν κόσμο ο οποίος ίσως δεν υφίσταται πλέον, υπάρχει εδώ και πολύ καιρό, και σίγουρα πριν από τις 11/9.

Μπροστά στις προκλήσεις ενός Νέου Κόσμου, η ιδέα ότι η βελτίωση του επιπέδου των μαθητών στην ορθογραφία, στη γραφή και τη γραμματική θα αποτελέσει επαρκή προετοιμασία ή το γιατρικό μοιάζει τώρα τουλάχιστον αστεία. Η ιδέα ότι η τεχνολογία και η εξοικείωση με τα επιτεύγματά της θα επιλύσουν πολιτικά, στρατιωτικά και οικονομικά προβλήματα διαφεύστηκε από τα θανατηφόρα χαμηλής τεχνολογίας (low-tech) χτυπήματα ενάντια στην Αμερική.

Οι βασικές γνώσεις μπορεί να είναι απαραίτητες στην εκπαίδευση, δεν αποτελούν όμως επαρκή εκπαίδευση.

Οι προταγές της ανθρωπιάς

Αναλύοντας την δομή των κοινωνικών δραμάτων, ο ανθρωπολόγος Βίκτορ Τέρνερ υποστήριξε ότι υπάρχουν τέσσερις φάσεις οι οποίες χαρακτηρίζονται από προσωπικά και κοινωνικά δράματα στη ζωή μας, που τα συναντάμε επίσης πολύ συχνά και στη δομή του ευρω-αμερικανικού θεάτρου².

Οι φάσεις αυτές είναι: η *αποξένωση*, που είναι η απομάκρυνση ή απομόνωση ομάδων ή ατόμων, η οποία οδηγεί σε μια αναπόφευκτη *κρίση*, όπως ήταν η τραγωδία των Δίδυμων Πύργων, που τη διαδέχεται μια περίοδος με *δράσεις για αποκατάσταση*, να προσπαθεί κανείς να βάλει τα πράγματα στη σωστή θέση, η οποία καταλήγει ή στην *ανα-ολοκλήρωση* ή στο *σχίσμα*.

Αυτό το σχήμα μπορούμε να το δούμε καθαρά και στα γεγονότα της 11/9. Η όλο και πιο έντονη αίσθηση απομόνωσης πολλών από τους φτωχότερους λαούς του κόσμου, η έντονη αγανάκτηση/αυθόρμητη οργή για την εξωτερική, περιβαλλοντική και οικονομική πολιτική της παγκόσμιας υπερδύναμης που απέμεινε και η αίσθηση της ανικανότητας και της αδυναμίας άρθρωσης λόγου έδωσαν τροφή στις αχρείες ορέξεις των τρομοκρατών για δράση την ημέρα εκείνη.

Το σημαντικό σημείο είναι πως τα συναισθήματα της αγανάκτησης και της απελπισίας έβραζαν μέσα σε πολλούς για αρκετό καιρό πριν την 11η Σεπτεμβρίου. Κανείς δεν εντόπισε τότε τη φωνική, όπως αποδείχτηκε, συσσωρευμένη ενέργεια που θα άλλαζε τον κόσμο, ούτε προσέξαμε όσο θα έπρεπε τις προειδοποιήσεις των μετριοπαθών ισλαμιστών και άλλων, που έλεγαν πως μία από τις θέσεις στο τραπέζι των πλουσιότερων χωρών πρέπει να ανήκει στην φωνή των φτωχών και των εκδιωγμένων.

Εν τω μεταξύ, προφανώς πιστεύαμε ότι τα αυξανόμενα επίπεδα στοιχειωδών γνώσεων στη γραφή, στην ανάγνωση και την αριθμητική ήταν το μεγαλύτερο πρόβλημά μας. Οι βασικές γνώσεις μπορεί να είναι απαραίτητες στην εκπαίδευση, δεν αποτελούν όμως επαρκή εκπαίδευση.

Σύμφωνα με το μοντέλο που παραθέτει ο Τέρνερ, τώρα διανύουμε το στάδιο της δράσης για απο-

¹ Luke A. et alia, *The New Basics Technical Paper*, 2000, <http://education.qld.gov.au/corporate/newbasics/html/library.html>.

² Turner V., *From Ritual to Theatre*, PAJ Publications, New York, 1982.

κατάσταση. Προσπαθούμε να αποκαταστήσουμε την ασφάλεια στον κόσμο. Το αν θα βγούμε από την περίοδο αυτή έχοντας καταφέρει να ενωθούν ξανά οι λαοί και οι πολιτισμοί που βρίσκονται σε εμπόλεμη κατάσταση ή αν η περίοδος αυτή καταλήξει σε ένα στείρο και συνεχές σχίσμα, το οποίο θα μας κάνει να νιώθουμε ανασφαλείς για όλη μας τη ζωή και θα καταστρέψει το οικοδόμημα των πολυπολιτισμικών, πολυφυλετικών και πολυθρησκευτικών κοινωνιών, που τόσο προσεκτικά χτίζαμε για χρόνια, έχει γίνει το μεγαλύτερο και πιο επιτακτικό πρόβλημα της εποχής μας.

Η ανθρώπινη ανάγκη για την τέχνη

Σε καιρούς κρίσης, στρεφόμαστε αυθόρμητα στην τέχνη. Όταν τα γεγονότα στον κόσμο είναι τόσο τρομακτικά μεγαλειώδη, τόσο απειλητικά για την αντίληψή μας για τον πολιτισμό και την παράδοσή μας, αναζητούμε απαντήσεις από τους καλλιτέχνες, όπως και από τους πολιτικούς ή κάποιους «ειδικούς». Για καιρό οι σελίδες των εφημερίδων ήταν γεμάτες με λόγια ποιητών, δραματουργών και άλλων καλλιτεχνών – που όλοι τους προσπαθούσαν να δώσουν μια ανθρώπινη απάντηση για τα συνταρακτικά συμβάντα.

Η Ζανέτ Γουίντερσον έγραψε για το θετικό αντίκτυπο της τέχνης στον άνθρωπο σε καιρούς κοινωνικής και πολιτισμικής κρίσης στη στήλη της στην εφημερίδα *Γκάρντιαν*:

Η τέχνη είναι ένα μέρος της απάντησης – όχι σαν πανάκεια, αλλά γιατί η τέχνη έχει ένα τρόπο να εισχωρεί στην πληγή και να την καθαρίζει. Κάποιες πληγές δεν επούλωνονται ποτέ, αλλά τουλάχιστον δε μένουν μολυσμένες...³

... Δεν πρόκειται για ένα άσκοπο παιχνίδι, είναι ένας τρόπος για όσους έχουμε χτυπηθεί σκληρά από τη σύγχυση και την απελπισία να ξαναβρούμε την ενέργειά μας. Για να κατανοήσουμε τη ζωή μας, να συλλάβουμε το νόημά της, όχι να πλέουμε ανεργάτιστοι σε μοναχικές θάλασσες, χρειαζόμαστε σοφία και αλήθεια... Η τέχνη μπορεί να γίνει ο δημιουργικός ανοιχτός χώρος που μας αφήνει το περιθώριο να ξαναχτίσουμε εκεί που δε χωράει ούτε σίδερο ούτε γυαλί – στο χώρο της καρδιάς μας.

Ο Ίαν Μακιούαν έγραψε στην πρώτη σελίδα της *Γκάρντιαν*:

Αν οι αεροπειρατές μπορούσαν να φανταστούν τον εαυτό τους στη θέση των επιβατών, να αισθανθούν τις σκέψεις και τα συναισθήματά τους, δε θα μπορούσαν να συνεχίσουν. Είναι δύσκολο να είσαι απάνθρωπος από τη στιγμή που θα επιτρέψεις τον εαυτό σου να μπει στο μυαλό του θύματός σου. Το να μπορείς να μπει με τη φαντασία σου στη θέση του άλλου είναι βασικό χαρακτηριστικό της ανθρωπιάς μας. Είναι η ουσία της συμπόνιας και η απαρχή της ηθικής.

Οι αεροπειρατές με τη βεβαιότητα του φανατισμού, τη λάθος εννοούμενη θρησκευτική πίστη και απάνθρωπο μίσος καθήραν τους εαυτούς τους από το ανθρώπινο ένστικτο της συναισθηματικής ταύτισης. Ένα από τα εγκλήματά τους ήταν η έλλειψη φαντασίας⁴.

Φυσικά, ο Μακιούαν έγραφε τις ημέρες της έντασης που ακολούθησαν εκείνα τα γεγονότα. Ίσως τώρα, εισάγοντας και την προοπτική του χρόνου, να ήθελε να προσθέσει τους σχεδιαστές της εξωτερικής πολιτικής των τελευταίων είκοσι ετών, των οποίων η φαντασία δεν μπόρεσε να συμπεριλάβει τις σκέψεις και τα συναισθήματα των φτωχών και καταφρονεμένων αυτού του κόσμου. Αυτοί οι κρατούντες οι οποίοι

³ *Guardian*, page 9, 13/11/1.

⁴ *Guardian*, page 1, 15/9 1.

πρώτοι σφράγισαν στη μνήμη του κόσμου την ημερομηνία 11/9, όταν υποστήριξαν το τρομοκρατικό χτύπημα του Πινοσέτ ενάντια μιας εκλεγμένης κυβέρνησης, το οποίο απέφερε 12.000 αθώα θύματα το 1973.

Μπορεί ακόμα ο Μακιούαν να ήθελε να συμπεριλάβει τις αρνητικές συνέπειες των εκπαιδευτικών μεταρρυθμίσεων που έχουν καθαίρει και απογυμνώσει τα αναλυτικά προγράμματα από τον ανθρώπινο χαρακτήρα τους και έχουν υποτιμήσει την αξία της φαντασίας. Πρόκειται για μεταρρυθμίσεις οι οποίες δεν αποσκοπούν στη δημιουργία ενός προγράμματος σπουδών που να καλλιεργεί τη σκέψη, αν όχι να απευθύνεται στον ανθρωπισμό μας. Ο εξορκισμός της έννοιας της «συναισθηματικής ταύτισης» από το αναλυτικό πρόγραμμα του μαθήματος της ιστορίας, για παράδειγμα, δε μοιάζει πια να είναι τόσο επιτυχής επιλογή.

Και φυσικά τα γεγονότα της 11/9 δε χαρακτηρίζονται καθόλου από έλλειψη φαντασίας. Το αντίθετο, είναι αποτέλεσμα εξαιρετικά λαμπρών και ευφάνταστων μυαλών. Διότι, όπως λέει και ο Έντουαρντ Μποντ, η φαντασία είναι ηθικά ουδέτερη. Μπορεί να λειτουργήσει και για το καλό αλλά και για το κακό. Ούτε και η εκπαίδευση μπορεί να δώσει σε ένα παιδί τη φαντασία του – η φαντασία είναι κάτι φυσικό. Το ερώτημα είναι πολιτιστικής φύσεως και αφορά εάν το σχολείο είναι σχεδιασμένο για να τρέφει, να μεγαλώνει, να καθοδηγεί και να εκπληρώνει την ανθρωπιστική και ευαίσθητη δυνατότητα της φαντασίας ή όχι.



Ο ανθρωπιστικός ρόλος της υποκριτικής τέχνης

Σε στιγμές σαν αυτές, ένα πολύ εύθραστο και περιθωριοποιημένο αντικείμενο όπως το θέατρο αναζητά επειγόντως μια πιο καιρία θέση στο αναλυτικό σχολικό πρόγραμμα για έναν αριθμό ζωτικών λόγων:

Στην καρδιά του δράματος και του θεάτρου υπάρχει η ευκαιρία για την ανάληψη ρόλων – το να φανταστούμε τον εαυτό μας σαν τον άλλο, να προσπαθήσουμε να βρούμε τον εαυτό μας μέσα στον άλλον, και μέσα από αυτό να αναγνωρίσουμε τον άλλο μέσα μας. Αυτό είναι η κρίσιμη και ανεκτίμητη σύνδεση που επιτυγχάνουν όλες οι μορφές δραματικής και θεατρικής δουλειάς. Βρίσκεται στον πυρήνα του κληροδοτήματος της Ντόροθι Χίθκοουτ και ακόμα αποτελεί το βασικό στόχο της εκπαίδευσης του ηθοποιού στις σχολές υποκριτικής τέχνης, δηλαδή:

Η ανάπτυξη της ικανότητας του ηθοποιού να αναλύει το κείμενο και το χαρακτήρα και να διεισδύει σε αυτά έτσι ώστε να καταφέρνει να μεταμορφώνεται σε ένα άλλο ον από αυτό που είναι.

Επίσης, υπάρχει κοινός τρόπος κατανόησης στο δράμα στην εκπαίδευση (DiE – Drama In Education) και στην επαγγελματική κατάρτιση ως προς τα ατομικά και κοινωνικά οφέλη που προλαμβάνουν οι μαθητές από την «υποκριτική τέχνη» – δηλαδή το να φαντάζονται και να συμπεριφέρονται σαν να είναι «ο άλλος».

Η ενίσχυση της σωματικής και πνευματικής αυτοπεποίθησης και ελευθερίας καθιστά τον ηθοποιό ικανό να αγκαλιάσει τα ακραία σημεία του χαρακτήρα και τις συμβάσεις με τις οποίες μπορεί να έρθει αντιμέτωπος κατά τη διάρκεια της εκπαίδευσής του, αλλά και στην επαγγελματική του πορεία⁵.

Πολλοί από τους μαθητές μας ενδέχεται να έχουν μια φτωχή και περιορισμένη αίσθηση του «εαυ-

5 Guildford School of Acting BA Hons Coursebook, 2001.

τού» τους και του «άλλου». Η γκάμα των πιθανών εαυτών τους συνήθως περιορίζεται σε εκείνο που τους έχουν ορίσει οι άλλοι. Η γκάμα των πιθανών «άλλων» βασίζεται στο τι τους έχουν πει ή υποδείξει οι άλλοι, γι' αυτό το λόγο μπορεί να ενέχει στοιχεία προκατάληψης, στερεότυπων και διαστρεβλωμένων εικόνων από τους άλλους. Υποδουόμενοι ρόλους οι μαθητές, μπορεί να ανακαλύψουν μια πιο σύνθετη έννοια του άλλου, καθώς και μια πιο σύνθετη γκάμα εαυτών ή πολλαπλών υποκειμενικότητων, η οποία τώρα περιλαμβάνει, σαν αποτέλεσμα της ανάληψης διαφορετικών ρόλων, ένα δυνατό εαυτό, έναν τολμηρό εαυτό, έναν εαυτό που μπορεί να συμπονέσει.

Οι μαθητές μπορούν να μάθουν να ξεχάσουν μέσα από τη διαδικασία του χτισίματος «άλλων». Η υποκριτική παρέχει το χώρο στους μαθητές να ξανα-φανταστούν και να επεκτείνουν τις «πολλαπλές υποκειμενικότητές τους» – τους πιθανούς δημόσιους και ιδιωτικούς «εαυτούς». Η διαδικασία της υποκριτικής τέχνης απαιτεί από τον ηθοποιό να σχεδιάσει ξανά τον εαυτό του ή τον εαυτό της ως ο/η άλλος/η.

Η δημιουργία ενός χαρακτήρα περιλαμβάνει την εύρεση του εαυτού κάποιου μέσα στον «άλλο» – τι θα συνέβαινε αν;– την εύρεση του «άλλου» στον εαυτό κάποιου – με το να φέρεται κανείς «σαν να». Ο χώρος των πιθανών «άλλων» εκτείνεται για να περιλάβει τον εαυτό κάποιου. Τα σύνορα μεταξύ του «εαυτού» και του «άλλου» συναντιούνται και συγχωνεύονται – η καρδιά όλου του ανθρωπισμού μας, η σημασία της λέξης συμπόνια, η απαρχή της ηθικής, όλα βρίσκονται στην ικανότητά μας να συγχωνεύουμε τον «εαυτό» με τον «άλλο».

Σε στιγμές όπως οι σημερινές, οι ανθρώπινες κοινότητες έχουν ανάγκη την τέχνη σαν μέσο συλλογικού πένθους, μνήμης, αναπροσδιορισμού, εορτασμού, ελπίδας. Η κλίμακα του ανθρώπινου δράματος με το οποίο είμαστε αντιμετώπι οι απαιτεί κάποια αντιπροσώπευση και γι' αυτό ακολουθούμε το παράδειγμα πολλών, συμπολιτών μου και μη, οι οποίοι στρεφόμενοι στο θέατρο και στους θεατρικούς συγγραφείς, αναζητώντας μια νέα οπτική για το νέο κόσμο στον οποίο ζούμε.

Το πρόβλημα των ατομικών και συλλογικών ταυτοτήτων

Γεννιόμαστε φυσικά με μια έμφυτη και απειριορίστη τάση συναισθηματικής ταύτισης με τον «άλλο». Όποιος έχει παραπάνω από ένα μωρό στο σπίτι θα καταλαβαίνει ακριβώς τι εννοώ. Όταν κλαίει το ένα, κλαίνει όλα. Το μωρό δεν έχει διαχωρίσει τον εαυτό του από τους άλλους – πιστεύει ότι αισθάνεται, βλέπει και σκέφτεται τα ίδια με όλους τους άλλους. Μόνο με το πέρασμα του χρόνου αρχίζει το παιδί να βλέπει τον εαυτό του σαν άτομο το οποίο διαφοροποιείται από τους άλλους – να ανακαλύπτει ότι η εικόνα που βλέπει στον καθρέφτη του είναι μια ανεξάρτητη ύπαρξη.

Αργότερα το παιδί θα ανακαλύψει ότι οι άλλοι μπορεί να βιώνουν εντελώς διαφορετικά συναισθήματα και σκέψεις – το απόλυτα ευτυχισμένο παιδί που βλέπει έναν ενήλικα θυμωμένο και/ή συνειδητοποιεί με λύπη ότι τα συναισθήματα που νιώθει ο ενήλικας δεν είναι και δικά του – είναι διαφορετικά. Από αυτό το σημείο λοιπόν αρχίζουμε να μεγαλώνουμε ατομικά, ενώ μαθαίνουμε να προσπαθούμε να δούμε τα πράγματα από άλλες οπτικές γωνίες και έχοντας άλλη άποψη. Προσπαθούμε να «διαβάσουμε» το μυαλό των άλλων, αλλά, όπως είναι φυσικό, μπορούμε να το κάνουμε μόνο εμπειρικά.

Σε ένα πρόσφατο πείραμα για την εξελικτική ικανότητα των παιδιών να «διαβάζουν τις σκέψεις των άλλων», οι ψυχολόγοι παρουσίασαν σε μικρά παιδιά έναν κουμπαρά γεμάτο κέρματα. Ύστερα άλλαξαν τα κέρματα με βόλους. Ρώτησαν τα παιδιά τι θα νόμιζε κάθε παιδί που θα έμπαινε στο δωμάτιο μετά από την αλλαγή των κερμάτων με βόλους ότι είχε ο κουμπαράς. Τα λιγότερο «ανεπτυγμένα» παιδιά απάντησαν βόλους, επειδή υπέθεσαν ότι το «άλλο» παιδί θα ήξερε αυτό που ήξεραν κι εκείνα, ενώ τα πιο «ανεπτυγμένα» παιδιά είπαν κέρματα, επειδή, σύμφωνα με τα λόγια ενός από αυτά: «Όλοι ξέρουν ότι οι κουμπαράδες έχουν κέρματα».

Για μένα αυτό δεν οφείλεται στη ικανότητα των παιδιών να διαβάζουν τις σκέψεις των άλλων – πρόκειται για εμπειρική μόρφωση. Το παιδί αναγνωρίζει μια κοινή εμπειρική προσδοκία. Σύμφωνα με

τη δική μου εμπειρία, οι άνθρωποι συσσωρεύουν χρήματα σε πλαστικά γουρουνάκια! Κι ενώ μεγαλώνουμε, ουσιαστικά δε χάνουμε ποτέ αυτή την αίσθηση τόσο της συλλογικής όσο και της ατομικής ταυτότητας. Μεγαλώνουμε σαν άτομα, αλλά εξακολουθούμε να έχουμε την αίσθηση ότι ανήκουμε στην ίδια ομάδα με αυτούς που μοιράζονται περισσότερο μ' εμάς – μ' αυτούς που μοιράζονται και χρησιμοποιούν τις ίδιες συλλογικές εμπειρικές και γλωσσολογικές πηγές, με αυτούς που ξέρουμε τις ιστορίες τους και στους οποίους ανήκουμε.

Μαθαίνουμε ότι οι άλλοι είναι διαφορετικοί όχι μόνο όσον αφορά τις ατομικές τους διαφορές, αλλά και τις συλλογικές εμπειρικές τους ταυτότητες και το πρόβλημα που έχουμε αντιμετωπίσει και που τώρα αντιμετωπίζουμε σαν μια δραματικά επείγουσα ανάγκη είναι το πρόβλημα της δημιουργίας κοινωνιών οι οποίες συμπεριλαμβάνουν και αντιπροσωπεύουν διαφορετικές συλλογικές ταυτότητες, διαφορετικές εμπειρικές, γλωσσολογικές και αφηγηματικές πηγές.



Και για τους μαθητές μας το ζήτημα αυτό είναι πολύ σύνθετο – συχνά βρίσκονται *ανάμεσα* σε συλλογικές ταυτότητες του ενός ή του άλλου είδους – της κοινότητας που ζουν, των συγγενών τους, των συμμαθητών τους, του σχολείου, της μητέρας τους και άλλων υιοθετημένων νοοτροπιών. Δεν μπορούμε να συνεχίσουμε να κατηγοριοποιούμε τις ταυτότητες αυτές μόνο με βάση το φύλο, την τάξη, τη φυλή ή το δόγμα. Είναι καταγραμμένες στις ακατέργαστες και σύνθετες ταινίες του εμπειρικού DNA, οι οποίες απαιτούν και πολύ σπάνια ικανοποιούν την προσοχή όλων, χωρίς βεβαίως να λάβουμε υπόψη μας την επιρροή των δημιουργικών διαδικασιών της φαντασίας.

Το νέο δόγμα

Σύμφωνα με τις περισσότερες θεωρίες περί αλλαγής, μια κρίση όπως αυτή που ξέσπασε με το μακελειό των Δίδυμων Πύργων απαιτεί μια αλλαγή δόγματος – νέους τρόπους σκέψης, καινούργιους τρόπους δράσης. Στην κλασική ανάλυσή του για την εξέλιξη και την αλλαγή στις φυσικές επιστήμες, ο Τόμας Καν μίλησε για την «κρίση» σαν την αποτυχία της ορθόδοξης ή συμβατικής επιστήμης να απευθυνθεί στα νέα προβλήματα και ιδέες που προκύπτουν στο χώρο αυτό⁶.

Η απάντηση της επιστήμης είναι να υπάρξει μια καινούργια περίοδος πειραματικής επιστήμης, στην οποία οι άνθρωποι να αναζητούν νέα μέσα για να απευθυνθούν στο περίπλοκο των νέων προβλημάτων ή στην αποτυχία των ορθόδοξων μεθόδων, για να εξηγήσουν τα φαινόμενα του φυσικού κόσμου. Καταλήγοντας, η περίοδος αυτή του πειραματισμού θα παράγει νέες καινοτόμες μεθόδους και αποτελέσματα, τα οποία αποτελούν τη βάση για τη νέα μέθοδο – την επόμενη περίοδο σταθερή περίοδο της φυσικής επιστήμης.

Είναι σαφές ότι η «μη ετοιμότητά μας» για την κρίση της 11/9 και η αποτυχία των ορθόδοξων μέσων εντοπισμού, διπλωματίας και στρατιωτικής ανταπόκρισης εισηγούνται την ανάγκη για ένα νέο δόγμα.

Αυτό θα περιλαμβάνει μια ριζοσπαστική αναθεώρηση αυτού που εννοούμε όταν λέμε «στοιχειώδεις γνώσεις» στην εκπαίδευση. Οι παράμετροι της νέας αυτής μεθόδου πρέπει τώρα να περιλαμβάνουν την ανάγκη μας να σφυρηλατήσουμε ένα ανθρώπινο αναλυτικό πρόγραμμα σπουδών, στο οποίο η έμφαση θα δίνεται στην ανάπτυξη συναισθημάτων όπως η συμπόνια, η συναισθηματική ταύτιση, η ανοχή, οι εξαιρετικά ανεπτυγμένες διαπροσωπικές επιδεξιότητες και ο σεβασμός στη διαφορετικότητα.

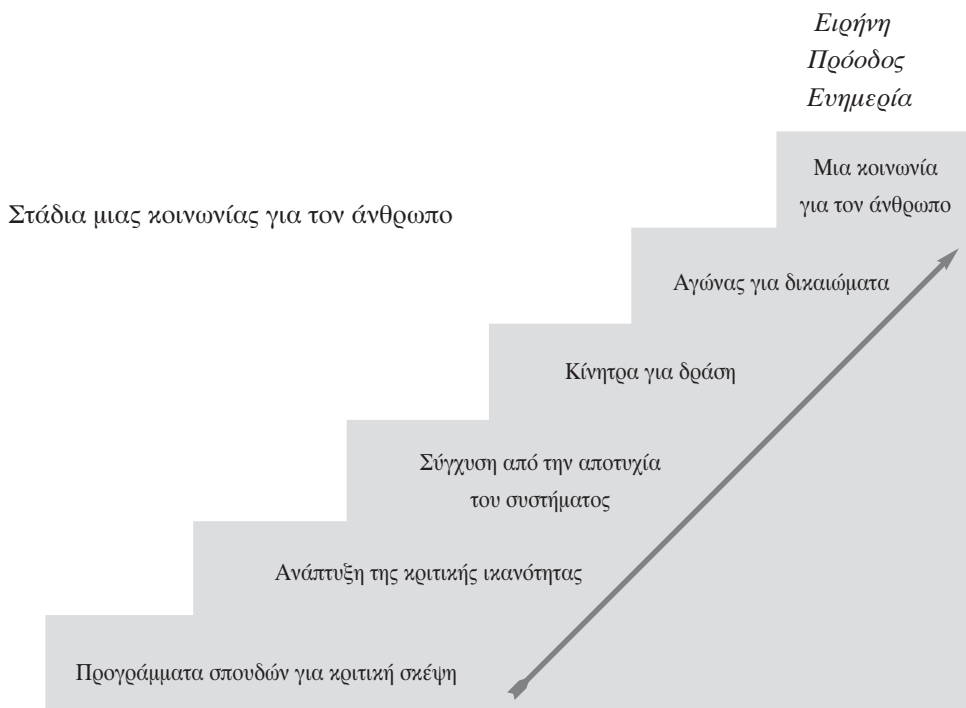
Φυσικά, οι «στοιχειώδεις γνώσεις» στην ανάγνωση, στη γραφή και την αριθμητική θα συνεχίσουν να κατέχουν μια θέση στο νέο δόγμα. Η μόρφωση είναι το πιο σημαντικό εφόδιο στο οπλοστάσιο που οι φτωχοί, οι εκδιωγμένοι και οι μη προνομιούχοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν για να αλλάξουν τους εαυτούς

6 Kuhn T., *The Structure of Scientific Revolutions*, University of Chicago Press, Chicago, 1962.

τους και τις κοινωνίες που τους περιθωριοποιούν. Μάρτυρας είναι το δεκατετράχρονο αγόρι που πρόσφατα απελευθερώθηκε από καταναγκαστική εργασία σε ένα εργοστάσιο χαλιών στο Πακιστάν. Κάθεται μόνος κάτω από ένα δέντρο, αντιγράφοντας από ένα κουρελιασμένο βιβλίο σε ένα κομμάτι χαρτί με ένα τελειωμένο μολύβι: «Αν είσαι αμόρφωτος, όλοι μπορούν να σε κοροϊδέψουν, αν είσαι μορφωμένος, κανένας».

Αυτό το απελευθερωτικό θέμα αντηχεί μέσα από τις μαρτυρίες και τους αγώνες των εκδιωγμένων. Στην αфро-αμερικάνικη λογοτεχνία και στα γραπτά όσων έχουν ταλαιπωρηθεί από διάφορες μορφές καταπίεσης, υπάρχει η ίδια μανιώδης απαίτηση για μια απελευθερωτική παιδεία, βασισμένη στο αίτημα πρόσβασης στα γλωσσικά και λογοτεχνικά εργαλεία και όπλα των καταπιεστών.

Είχα το προνόμιο να ζήσω για κάποιο διάστημα φέτος σε αναπτυσσόμενες, όπως τις αποκαλούν, χώρες. Για παράδειγμα, στο Πακιστάν υπάρχει μια πραγματική αφύπνιση σχετικά με το ότι η χειραφέτηση μπορεί να επιτευχθεί μόνο μέσω της παγκόσμιας μόρφωσης. Αλλά αυτά τα προγράμματα εκπαίδευσης δεν ορίζονται στενά σε επίπεδο τεχνικών ικανοτήτων, που θα αποφέρουν ποικίλα, μα περιορισμένα αποτελέσματα. Είναι από την αρχή ταγμένα σε ένα όραμα για μια πιο δίκαιη και προοδευτική κοινωνία. Το παρακάτω διάγραμμα, για παράδειγμα, έγινε από μια μη κυβερνητική οργάνωση INSAN.



Σαφώς, το διάγραμμα βάζει τη μόρφωση σαν πρώτο στόχο στην εκπαίδευση και όχι σαν το τελικό αποτέλεσμά της. Η μόρφωση θεωρείται η βάση για τη δημιουργία μιας κοινωνίας για τον άνθρωπο, στην οποία όλοι οι πολίτες μπορούν να συμμετέχουν, ανεξάρτητα από το γένος, την τάξη και τη διαφορετικότητά τους, μέσω της υπεροχής που τους προσδίδει η παγκόσμια μόρφωσή τους.

Σε αυτό το νέο πρόγραμμα, ιδέες όπως η φαντασία και η δημιουργικότητα δε θα θεωρούνται «ελαφρές» έννοιες, μα έννοιες-πυρήνες. Έννοιες-πυρήνες που μπορούν να οδηγήσουν σε πιο δημιουργικές και εφευρετικές λύσεις, προς το δρόμο στον οποίο οργανώνουμε τους εαυτούς μας κοινωνικά, οικονομικά, περιβαλλοντικά και αμυντικά. Αυτό που δίδαξε όλους μας η 11/9 είναι ότι οι παλιές μέθοδοι, οι παλιές πεποιθήσεις, οι παλιές οδοί δεν επαρκούν πια σήμερα.

Οι νέες «βασικές» γνώσεις

Εκτός από το να υπογραμμίσουν τη χρησιμότητα της φαντασίας στη λειτουργία της συναισθηματικής ταύτισης, της δημιουργικότητας και της τέχνης, τα γεγονότα αυτά εισηγούνται μια ριζοσπαστική αναθεώρηση του τι εννοούμε με τη φράση «βασικές γνώσεις» στην εκπαίδευση γενικά. Ας θυμηθούμε τα λόγια που έγραψε ο Άλαν Λιουκ λίγο πριν την 11/9:

Η νέα εργασιακή τάξη αφορά όχι μόνο ικανότητες υψηλής σε τεχνολογία και βιβλία μόρφωσης αλλά επίσης σε ικανότητες προφορικών, πρόσωπο με πρόσωπο, κοινωνικών σχέσεων, δημόσιας αυτο-παρουσίασης, εντοπισμού και επίλυσης προβλημάτων, συνεργασίας και ούτω καθεξής. Αυτές είναι οι Νέες Βασικές Γνώσεις, οι οποίες εκτείνονται σημαντικά και πέρα από τις παραδοσιακές εκδοχές των τριών «P» (στην αγγλική εκπαίδευση «3Rs» = Reading-(W)riting-(A)Rithmic).



Σε σχέση με αυτό, η πρόκληση του αναλυτικού προγράμματος μαθημάτων δεν αφορά μόνο την προετοιμασία των ανθρώπων να μαθαίνουν με και μέσω της νέας τεχνολογίας. Πρόκειται και για την προετοιμασία των ατόμων να μπορέσουν να αντεπεξέλθουν στις αλλαγές που θα προκαλέσει η νέα τεχνολογία στο περιβάλλον και στην κοινωνία τους. Η νέα τεχνολογία, οι παγκοσμιοποιημένες οικονομίες και τα μέσα ενημέρωσης θα απαιτούν:

- Νέες ικανότητες και γνώσεις, ώστε να αντιμετωπίσουν δημιουργικά τη γρήγορη κοινωνική αλλαγή.
- Νέες μορφές πολιτιστικής και κοινωνικής ταυτότητας.
- Πρόσμιξη και ανάπλαση των πολιτιστικών παραδόσεων.
- Άσκηση νέων δικαιωμάτων και υποχρεώσεων σε μια νέα κοινωνία και τη συμμετοχή στα «κοινά».
- Επικοινωνία μέσα από πλήθος πολιτισμικών, φυλετικών και ιστορικών διαφορών.

Η ουσία της δουλειάς του Λιουκ επικεντρώνεται στη βελτίωση της ποιότητας της παιδείας και όχι της ποσότητας του συνόλου των βαθμών αξιολόγησης. Επιχειρηματολογεί και δουλεύει για κάτι τέτοιο στο Κουίνσλαντ, υπέρ ενός ανθρωπιστικού προγράμματος μαθημάτων, που θα στοχεύει το μέλλον και το οποίο επικεντρώνεται σε τέσσερις ενότητες *δημιουργικών παιδαγωγικών μεθόδων*:

- *Ποιότητα διανόησης*: Πώς σκέφτονται οι μαθητές, αν μιλούν με βάση τη λογική και αν ανταποκρίνονται ορθά σε αυτά που διδάσκονται.
- *Σχετικότητα*: Είναι αυτά που διδάσκονται σχετικά με τον κόσμο και τα προβλήματά του, αλλά και με την κυριολεκτική και μεταφυσική εμπειρία των μαθητών από τον κόσμο;
- *Υποστήριξη των μαθητών*: Υποστηρίζονται οι μαθητές προσωπικά και κοινωνικά, ανταποδίδουν αυτή την υποστήριξη;
- *Αναγνώριση της διαφορετικότητας*: Υπάρχουν διαφορετικές θεωρήσεις για τον κόσμο και σε ποιους ανθρώπους δίνουμε μεγαλύτερη σημασία και γιατί;

Μετά από τον Μπαζίλ Μπερνστάιν, ο Λιουκ προσπαθεί να αναδείξει την παιδαγωγική μέθοδο σε ένα από τα τρία βασικά συστήματα εκπαίδευσης, συμπεριλαμβανομένων και του αναλυτικού προγράμματος μαθημάτων και της αξιολόγησης. Στην Αγγλία φυσικά, εξακολουθούμε να εμμένουμε στο πρόγραμμα μαθημάτων και στην αξιολόγηση παραμελώντας την παιδαγωγική μέθοδο. Στην ουσία δε γίνεται λόγος για την παιδαγωγική μέθοδο, πέρα από τις «επίσημες» φωνές που συνηγορούν υπέρ της εφαρμογής μίας μόνο μεθόδου διδασκαλίας, που αφορά όλα τα παιδιά ανεξάρτητα από τις διαφορές τους.

Τι σημαίνουν όλα αυτά για τη δική μας κοινότητα, δηλαδή των εκπαιδευτικών θεάτρου; Η πρό-

σφατη ιστορία του θεάτρου, στην εκπαίδευση στην Αγγλία τουλάχιστον, μου μοιάζει τώρα ιδιαίτερα λυπηρή. Μία δεκαετία πριν, το θέατρο αποτελούσε μια δυνατή, μοναδική και ισχυρή παιδαγωγική μέθοδο, χρήσιμη σ' ένα πλαίσιο μαθημάτων και αξιολόγησης. Ήταν μια ζωτικής σημασίας δια-θεματική διαδικασία ή μέθοδος μάθησης και διδασκαλίας. Ακριβώς δηλαδή ό,τι χρειαζόμαστε τώρα για το μέλλον.

Την τελευταία δεκαετία, μια αγωνιώδης και δίχως κριτική σκέψη τάση να καταλήξουμε σε ομοφωνία και να απλοποιήσουμε το δράμα/θέατρο, έτσι ώστε να γίνει το ίδιο άγονο με όλα τα άλλα επίσημα αντικείμενα διδασκαλίας, μας έχει οδηγήσει στο να αποφεύγουμε τη συζήτηση και την αντιπαράθεση για την ανάπτυξη των απαραίτητων παιδαγωγικών αρχών που θα στηρίζουν το δράμα στην εκπαίδευση (DiE).

Σήμερα, συνηθίζουμε να χρησιμοποιούμε τον όρο θεατρική εκπαίδευση (Drama Education) και όχι τον όρο δράμα/θέατρο στην εκπαίδευση (Drama in Education) για να περιγράψουμε τη δουλειά μας, αναγνωρίζοντας ότι οι περισσότεροι από εμάς είμαστε πιο εκλεκτικοί και περιεκτικοί στις επιλογές μας όσον αφορά το είδος, το ύφος και τις μεθόδους της θεατρικής δουλειάς. Αυτό είναι θετικό αλλά η αποκοπή της λέξης «στην» νομίζω πως έχει αποσπάσει την προσοχή μας από το ουσιώδες ζήτημα των παιδαγωγικών αξιών και μεθόδων και το κύριο θέμα των συζητήσεων μας έγινε το περιεχόμενο και η αξιολόγηση του προγράμματος σπουδών – δηλαδή επικεντρώναμε περισσότερο στο τι είναι το θέατρο και όχι στο τι προσφέρει στους μαθητές.

Τα γεγονότα της 11/9 μας δείχνουν ότι υπάρχει ακόμα περιθώριο να επιστρέψουμε στο παλιό θέμα αντιπαράθεσης μεταξύ αντικειμένου διδασκαλίας (μάθημα) και μεθόδου διδασκαλίας, διαδικασίας και προϊόντος. Η διαφορά στον τρόπο που διδάσκουμε μπορεί να μην είναι πια ορατή στις εγκυκλίους όπου αναγράφονται τα πρόγραμμα σπουδών και οι τρόποι αξιολόγησης. Η διαφορά τώρα βρίσκεται στον τρόπο που διδάσκουμε. Στον τρόπο που μαθαίνουν οι μαθητές. Στο τι είναι το περιεχόμενο των γνώσεών τους. Στο ποιοι είναι οι ανθρωπιστικοί σκοποί της διδασκαλίας μας. Στο αν διδάσκουμε κάτι στους μαθητές μας ή αν διδάσκουμε τους μαθητές μας. Στο αν η προτεραιότητά μας είναι το θέατρο ή η κατανόηση του κόσμου που ζούμε και η συνεισφορά μας σε αυτόν.

Κλείνοντας, θα ήθελα να παραθέσω το όραμα για ένα «παιδαγωγικό συμβόλαιο» για τη θεατρική διδασκαλία και μάθηση. Αποτελεί μια σύνθεση της δουλειάς του Λιουκ, αλλά και των Ντίουι, Βιγκότσκι, Μπρούνερ και Φράιερ. Είμαστε συνηθισμένοι στην ιδέα των «συμβολαίων συμπεριφοράς», τα οποία περιγράφουν και διασφαλίζουν μια αποδοτική τάξη θεάτρου, όμως ένα παιδαγωγικό συμβόλαιο όπως το παρακάτω μπορεί να βοηθήσει στην αναδιάρθρωση των βασικών αξιών του «δράματος/θέατρου στην εκπαίδευση». Όσον αφορά ένα μεγάλο μέρος τη δουλειά μου, νιώθω ευγνωμοσύνη για τις επιρροές άλλων στην προετοιμασία του συμβολαίου αυτού και ελπίζω ότι θα αποτελέσει μια επιβεβαίωση και μια επανατοποθέτηση των δικών σας αξιών και μεθόδων – σήμερα σε έναν αλλαγμένο κόσμο.

Ένα παιδαγωγικό συμβόλαιο για τον ανθρωπιστικό χαρακτήρα της μάθησης

«Η πιο βαθιά ώθηση ήταν η επιθυμία να κάνω τη μάθηση μέρος της διαδικασίας της κοινωνικής αλλαγής». – Ρέιμοντ Γουίλιαμς

Το παιδαγωγικό περιβάλλον εκφράζεται σαν μια ζωντανή δυναμική, γεννημένη από τον καθορισμό μεθόδων διδασκαλίας και μάθησης και από την εμπειρία στα σχολεία με τη μορφή μιας σειράς διαλεκτικών:

Διαμέσου και ανάμεσα (ούτε το ένα ούτε το άλλο)*Καθαρή λογική*

- Σκεφτόμαστε για ό,τι κάνουμε.
- Παίρνουμε στα σοβαρά το ανθρώπινο περιεχόμενο και το περιβάλλον της δουλειάς μας.
- Σκεφτόμαστε πως αυτά που μαθαίνουμε μπορεί να μας αλλάξουν και αυτό που γινόμαστε.
- Εκλογικεύουμε τον εαυτό μας, τους άλλους και τον κόσμο.

Φιλοπαιγμοσύνη

- Αισθανόμαστε ασφαλείς να πειραματιστούμε, να ρισκάρουμε, να αποτύχουμε, να παρακάμψουμε και να ξεπεράσουμε τους κανόνες.
- Παίζουμε με τη γλώσσα και με άλλα συστήματα συμβόλων για να βρούμε την καινούργια, τη μη αρθρωμένη, τη νέα φωνή.
- Ζούμε δημιουργικά για τον εαυτό μας, τους άλλους και τον κόσμο.
- Τίποτα δεν είναι «ιερό»!

Σχεδιασμός

- Οι κοινότητες στις οποίες ζούμε έχουν ένα ξεκάθαρο πλάνο ή σχέδιο για το πού πάμε, τι χρειάζεται να μάθουμε, πόσο αξίζουμε.
- Έχουμε δικαίωμα στη γνώση που θα μας δώσει δύναμη.

Εμπειρία

- Είμαστε άνθρωποι, έχουμε ανθρώπινες ανάγκες, αισθήματα, φόβους και όνειρα.
- Οι εμπειρίες μας διαπλάθουν τους κόσμους μας, τη γνώση μας και το «τι γινόμαστε».
- Οι διαφορές μας είναι η δύναμή μας.

Αναγκαίοι περιορισμοί

- Υπάρχουμε μέσα σε μια κοινότητα και ζούμε με τις παραδόσεις της, τους κώδικες και τους κανόνες της.
- Επικοινωνούμε και εργαζόμαστε μέσω ισχυρών πολιτισμικών κωδίκων.
- Υπάρχει δομή αλλά και δομές σύμφωνα με τις οποίες θα μεγαλώσουμε.

Αναγκαία ελευθερία

- Είμαστε ξεχωριστά άτομα
- Πρέπει να έχουμε επιλογές ως προς το τι θα μάθουμε.
- Είμαστε ελεύθεροι να αλλάξουμε τους κόσμους μας.
- Το να ξέρουμε τους «κανόνες» μάς δίνει περισσότερες επιλογές, μεγαλύτερη ελευθερία να υπάρχουμε.

Φαντασία

- Φανταζόμαστε ό,τι δεν μπορούμε ακόμα να ξέρουμε.
- Φανταζόμαστε και ξαναφανταζόμαστε τον εαυτό μας και τους άλλους.
- Είμαστε απελευθερωμένοι από ιδεολογίες που αντικαθιστούν τη φαντασία.
- Το να μπορούμε να φανταζόμαστε μας υπενθυμίζει ότι είμαστε άνθρωποι.

Γνώση

- Ό,τι φανταζόμαστε βασίζεται σε όσα γνωρίζουμε.
- Συνειδητοποιούμε πως ό,τι νομίζουμε πως ξέρουμε είναι συχνά αποτέλεσμα της φαντασίας μας (πολιτισμικό).
- Πλάθουμε το δικό μας «χάρτη του κόσμου»
- Μπορούμε να αλλάξουμε. Το ίδιο και ο κόσμος.

Jonathan Neelands

Αθήνα, Δεκέμβριος 2001